

DEEL I: SCHULDBELIJDENIS EN BEDE OM ONTFERMING

1. De schuldbelijdenis

*Broeders en zusters,
belijden wij onze zonden
bekereren wij ons tot God
om de heilige Eucharistie goed te kunnen vieren*

De voorganger staat terug tussen zijn volksgenoten wanneer hij hen aanspreekt als broeders en zusters en in de eerste persoon meervoud oproept tot de zogenaamde schuldbelijdenis. Deze bestaat blijkbaar uit twee handelingen: de zonden belijden en het bekeren tot God. Voor we dieper ingaan op deze handelingen bekijken we eerst het doel ervan: de heilige Eucharistie goed te kunnen vieren.

Lichamelijke aanwezigheid alleen is niet voldoende om écht Eucharistie te kunnen vieren. Van de deelnemers wordt een bepaalde houding en ingesteldheid verwacht. Eucharistie vieren is met andere woorden geen vanzelfsprekende activiteit. Dit wordt ook gesuggereerd door de kwalificatie 'heilig'.

Wij beschouwen heiligheid gemakkelijk als een morele kwaliteit: een heilige is een uitzonderlijk goed mens. Maar dat is slechts een afgeleide van de eigenlijke betekenis. Heiligheid is de kwaliteit van God: Hij is dé Heilige. Het is op de eerste plaats geen morele maar een theologische term. Dat de Eucharistie 'heilig' wordt genoemd, betekent dat ze niet beschouwd wordt als een menselijke prestatie maar als een Goddelijk goed. In de Eucharistie betreden we het terrein van God. En dat is niet onze natuurlijke habitat.

Het boek Genesis stelt dat het wel onze meest oorspronkelijke roeping is om in de wereld van de Heilige te vertoeven. Maar er wordt ook verteld dat er een kink in de kabel is gekomen. De mens was in de tuin van Eden, Gods tuin, gezet om de tuin te bewerken en te beheren. Van alle vruchten van de tuin mocht de mens eten, behalve van de vruchten van de boom van goed en kwaad. De mens was ergerast in de tuin maar moest goed voor ogen houden dat hij niet de eigenaar van de tuin was. De mens is niet God. Maar wat is de verleiding groot zich als God te gaan gedragen. De slang brengt eerst Eva en dan Adam tot het eten van de verboden vrucht. De mens wil god zijn en erkent dus niet meer de Godheid van de schepper. En dat is zonde. 'Nee', zeggen tegen God en zelf de plek van God innemen: dat is het hart van wat de bijbel zonde noemt. Daarom ook is zonde onverenigbaar met het heilige. De zondige mens moet de tuin verlaten.

Deze vertelling op de eerste pagina's van onze bijbel vormt de aanzet tot alles wat nog volgt in het boek der boeken. Zonder 'zonde' geen Abraham, geen Mozes, geen Jesaja en geen Jezus. De geschiedenis van het volk Israël, eerst als nationale entiteit en vervolgens als een spirituele broederschap, is een zoektocht naar hernieuwde eenheid met God. Voor de bijbels gelovige mens is de centrale vraag van de menselijke geschiedenis: hoe kunnen wij opnieuw opgenomen worden in de gemeenschap met God? Met andere woorden: waar vinden wij verlossing van de zonde?

In de meeste godsdiensten zijn tempels plekken waar de mens niet mag binnenkomen. Hij hoort er niet thuis. Er is een strikte scheiding tussen de wereld van de godheid en het menselijke bestaan. Ook in de Joodse tempel was het 'Heilige der heilige' verboden terrein voor de gewone mens. Het christendom vormt hierop een zeer merkwaardige uitzondering. Onze tempels staan open. Wij zijn er welkom. Wij

mogen thuiskomen in de wereld van de Heilige. Maar dit privilege mag niet leiden tot de overmoedige pretentie dat wij het verdienen om te vertoeven in de wereld van God. Wij kennen de slang even goed als elke andere mens. Wij zijn van nature geen haar beter of heiliger dan wie ook. Als we binnenmogen in het huis van God, is het omdat die God ons onze zondigheid niet meer aanrekent.

Om ons hier goed bewust van te zijn, om de heilige Eucharistie goed te kunnen vieren, is het daarom belangrijk bij het begin van de dienst onze zondigheid te erkennen en ons te bekeren tot onze God, in de hoop dat Hij ons welkom zal heten in zijn huis. Lees met dit in het achterhoofd Lucas 15.

“Vader,” zei de zoon tegen hem, “ik heb gezondigd tegen de hemel en tegen u; ik ben het niet meer waard om uw zoon te heten.” Maar de vader zei tegen zijn slaven: “Haal vlug de mooiste kleren en trek ze hem aan, doe een ring aan zijn vinger en schoenen aan zijn voeten. Haal het gemeste kalf en slacht het; laten we eten en feestvieren, want mijn zoon hier was dood en is weer levend geworden, hij was verloren en is teruggevonden.” En het feest begon.
Lc 15,22-24

*Ik belijd
voor de almachtige God
en voor u allen
dat ik gezondigd heb
in woord en gedachten, in doen en laten.
door mijn schuld, door mijn schuld, door mijn grote schuld.*

Dit is de geijkte manier om de eerste handeling te voltrekken: onze zonden belijden. Het gebeurt niet zo vaak in onze Eucharistie dat we spreken in de eerste persoon enkelvoud. Doorgaans hebben we het over ‘wij’ en ‘ons’. Belijden doe je echter het best in eigen naam. In een belijdenis verwoord je immers iets van je individualiteit. Alleen van mezelf kan ik aan God zeggen dat ik gezondigd heb.

Merkwaardig echter is dat ik deze belijdenis niet alleen tegenover God uitspreek maar ook tegenover de anderen in de gemeenschap. Voor u allen belijd ik dat ik gezondigd heb. Hoewel de belijdenis persoonlijk is, is ze niet alleen een zaak tussen God en mezelf maar ook tussen mij en de gemeenschap. Het is immers de roeping van de verzamelde gemeenschap een heilig volk te zijn. En mijn zondigheid vormt daartoe een obstakel.

Merk op dat de zonden niet geëxpliciteerd worden. Iedereen belijdt dat hij gezondigd heeft maar niet om welke zonden het precies gaat. Laat staan dat iemand anders het invult voor de gemeenschap.

Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa. Is dat niet wat overdreven? Moeten we mensen echt opzadelen met een schuldgevoel aan het begin van een Eucharistieviering? Dat mogen we natuurlijk niet. Dat is ook niet de bedoeling van de schuldbelijdenis. Het gaat er niet om te belijden dat wij slechte mensen zijn. Het volstaat te erkennen dat we mensen zijn. En dat we zoals elke mens vatbaar zijn voor de verleiding van de zonde. We moeten echter toegeven dat het driedubbele ‘door mijn schuld’ vaak wel geleid heeft tot scrupules en overdreven schuldbewustzijn. Toch geloven wij dat deze benadrukking van de persoonlijke schuld een zinvolle plaats kan innemen in de groei naar het goed vieren van de heilige Eucharistie.

Als God Adam en Eva confronteert met hun zonde is hun reactie veelzeggend. ‘Eva heeft mij ertoe gebracht’, zegt Adam. ‘De slang heeft mij ertoe gebracht’, zegt

Eva. De mens heeft de neiging om de hete aardappel van de verantwoordelijkheid door te schuiven. In de belijdenis aan het begin van de Eucharistie neemt de mens de volledige verantwoordelijkheid voor zijn eigen zondig gedrag. Misschien hebben we het wel nodig om het driemaal te zeggen - met nog een climax in de derde én met een beweging met de hand naar de borst - voor we de gedachte van onze eigen verantwoordelijkheid werkelijk toelaten in ons hart.

Wie zijn zondigheid belijdt, stelt zich kwetsbaar op. Je levert je over aan de genade van degene tegen wie je gezondigd hebt. Zo word je een smekeling.

*Daarom smEEK ik
de heilige Maagd Maria
alle engelen en heiligen
en u, broeders en zusters,
voor mij te bidden tot de Heer, onze God.*

Niet om vergeving smEEK ik. En ik richt mijn smEEKbede ook niet tot God maar tot zijn entourage. Maria, de engelen en de heiligen zijn de figuren die God omringen in de hemel. Zo verbeelden wij althans het heilige. Hoe veelbetekenend is het dat ook de aanwezige gemeenschap tot dit select clubje gerekend wordt: Maria, de engelen, de heiligen en u, broeders en zusters. Wat een paradox: terwijl ik mezelf als zondige smekeling profileer, word ik aangesproken als onderdeel van de kring rond God!

Zo vraag ik dat deze kring voor mij zou bidden tot onze God en word ik tegelijkertijd opgeroepen voor mijn broeders en zusters te bidden tot de Heer onze God.

Namens deze kring verwoordt de voorganger vervolgens de afgesmeekte bede:

*Moge de almachtige God zich over ons ontfermen,
onze zonden vergeven
en ons geleiden tot het eeuwig leven.*

Dit is geen toezegging van ontferming en geen absolutie. De voorganger spreekt niet namens God tot het volk. Als smekeling tussen de smekelingen levert ook hij zich over aan Gods genade: moge Hij zich over ons ontfermen. Deze genade vertaalt zich in de vergeving van de zonden, dat wil zeggen het niet meer aanrekenen van onze zondigheid. En dit resulteert in het onvoorstelbare: opgenomen worden in de eeuwigheid van de Eeuwige. Maar dit kan slechts als God zich over ons ontfermt.

*Heer, ontferm U over ons.
Christus, ontferm U over ons.
Heer, ontferm U over ons.*

De Griekse uitdrukking ‘*kyrie eleèson*’ betekent: Heer, heb genade, toon medelijden, wees barmhartig. De Nederlandse vertaling ‘ontferm U’ benadrukt de beweging van God naar de mens. Wie zich over iemand ontfermt, staat in een superieure positie maar gebruikt die positie ten goede van de ander. De bede om ontferming zet de mens en God in de juiste verhouding tot elkaar. Precies deze verhouding was geschonden door de zonde van de mens: in de tuin van Eden wilde hij

god zijn. In die zin is de vraag om Gods ontferming een grote beweging voor de mens: hij keert zich opnieuw tot de Schepper. Hij bekeert zich.

In de Eucharistie is deze bekering uitdrukkelijk gericht op Jezus die wordt aangesproken met twee eretitels: Heer en Christus. Door genade, medelijden, barmhartigheid en ontferming te zoeken bij Jezus scharen wij ons in de oudste christelijke traditie. Dit blijkt overduidelijk uit heel wat evangelische teksten, niet in het minst de ontmoeting tussen Jezus en Bartimeüs.

Ze kwamen in Jericho. Toen Hij uit Jericho wegging met zijn leerlingen en heel wat mensen, zat de zoon van Timeüs, Bartimeüs, een blinde bedelaar, langs de weg. Toen hij hoorde dat het Jezus van Nazaret was, begon hij te schreeuwen en te roepen: 'Zoon van David, Jezus, heb medelijden met mij.' Velen snauwden hem toe dat hij zijn mond moest houden. Maar hij schreeuwde nog harder: 'Zoon van David, heb medelijden met mij.' Jezus bleef staan en zei: 'Roep hem.' Ze riepen de blinde: 'Houd moed, sta op, Hij roept u.' Hij wierp zijn jas weg, sprong overeind en ging naar Jezus. Daarop zei Jezus tegen hem: 'Wat wilt u dat Ik voor u doe?' De blinde zei Hem: 'Rabboeni, dat ik weer kan zien.' 'Ga,' zei Jezus, 'uw vertrouwen is uw redding.' Meteen kon hij weer zien, en hij volgde Hem op zijn weg.
Mc 10,46-52

De kern van de christelijke geloofstraditie is nauw verbonden met de beweging van zonde over bekering naar ontferming. Voor de eerste christenen was het duidelijk: hier was het antwoord op de centrale vragen van de mensheid. Waar vinden wij verlossing van de zonde? In Jezus. Hoe kunnen wij opnieuw opgenomen worden in de gemeenschap met God? Door Jezus. De oudste christelijke geloofsbelijdenis windt er geen doekjes om:

In de eerste plaats heb ik u doorgegeven wat ik zelf als overlevering heb ontvangen, namelijk dat Christus gestorven is voor onze zonden, volgens de Schriften, en dat Hij begraven is, en opgestaan op de derde dag, volgens de Schriften.
1Kor 15,3-4

Jezus is gestorven voor onze zonden. En zo is Hij onze Verlosser geworden. Bij het begin van de Eucharistie gaan we uitdrukkelijk in deze dynamiek staan opdat het opnieuw aan ons zou gebeuren. Dat Christus ons zou verlossen van zondigheid en binnenvoeren in de liefdesgemeenschap met God.

2. De schuldlitanie

Van Dale definieert de term 'litanie' als volgt: gebed dat bestaat uit een reeks van aanroepingen met antwoorden. In plaats van de hierboven beschreven opeenvolging van belijdenis en bede om ontferming kan een zogenaamde schuldlitanie komen. Daarvan is dit de standaardvorm:

*Broeders en zusters
belijden wij onze zonden, bekeren wij ons tot God
om de heilige Eucharistie goed te kunnen vieren*

*Heer,
die de rouwmoedigen troost,
ontferm U over ons.*

*Christus,
die gekomen zijt voor de zondaars,
ontferm U over ons.*

*Heer,
die onze voorspreker zijt aan de rechterhand van de Vader,
ontferm U over ons.*

*Moge de almachtige God
zich over ons ontfermen,
onze zonden vergeven
en ons geleiden tot het eeuwig leven.
Amen.*

De schuldlitanie vertoont een zeer opvallend verschil met de vorm die we in punt 1 besproken hebben: er is geen uitdrukkelijke belijdenis van de zonden. De bede om ontferming is naar voren geschoven en uitgebreid. Nochtans is de inleiding van het gebeuren precies hetzelfde. De voorganger nodigt iedereen uit de zonden te belijden. Blijkbaar is dit dus mogelijk zonder de woorden 'ik belijd' uit te spreken. Door de litanie te bidden, belijden wij onze zonden en bekeren wij ons tot God.

Liturgie is geen kwestie van formules zo precies mogelijk uitspreken. De woorden hebben geen magische kracht. Niet wat gezegd wordt, staat centraal, maar wat gebeurt. Door mee te gaan in het ritmische gebed van de litanie, kan een mens binnentreden in de ruimte van belijdenis en bekering.

Het mag duidelijk zijn dat dit een grotere inspanning vraagt dan de meer expliciete vorm van schuldbelijdenis. Van de deelnemer wordt verwacht dat hij dezelfde innerlijke beweging maakt als bij de eerste vorm maar dan zonder de hulp van de uitdrukkelijke verwoording van het gebeuren.

Merkwaardig genoeg lijkt de schuldlitanie echter de gemakkelijkste vorm. Hij wekt de minste weerstand op. Maar we durven te stellen dat dit te maken heeft met betekenisverlies. Door de minder uitdrukkelijke verwoording verdwijnt het moeilijke thema van zonde en bekering op de achtergrond. De focus komt helemaal te liggen op de bede om ontferming. Geen wonder dat vervolgens de inleiding en het besluit van de litanie vervangen worden door teksten die ook minder uitdrukkelijk zijn.

3. Een mengvorm van litanie en belijdenis

De aansprekingen bij de litaniegebeden zijn vrij in te vullen. Ons missaal geeft behalve de standaardvorm een aantal suggesties. Daaruit blijkt dat verschillende vormen mogelijk zijn. Je hebt de uitgebreide aanspreking waarin we verwoorden wat we van Jezus weten. Bijvoorbeeld voor de paastijd:

*Heer, verheven aan het kruis, trekt Gij allen tot U;
Gij zijt onze Middelaar bij de Vader:
Heer, ontferm U over ons.*

Je hebt ook verkondigende taal als aanloop tot de bede om ontferming. Bijvoorbeeld voor de veertigdagentijd:

*De Heer is het die u uw schulden vergeeft
en u geneest van uw kwalen:
Heer, ontferm U over ons.*

Je hebt litanieën die een duidelijke verwantschap tonen met de voorbede. Bijvoorbeeld voor de tijd van Hemelvaart tot Pinksteren:

*Heer, zend ons uw Geest
die recht maakt wat krom is
en thuis brengt wat verdwaald is:
Heer, ontferm U over ons.*

Ten slotte geeft ons missaal ook twee suggesties waarin het litaniegebed in de richting neigt van een schuldbelijdenis. In de advent:

*Heer, omdat wij uw wegen niet hebben bereid,
uw paden niet hebben geëffend:
Heer, ontferm U over ons.*

En in de kersttijd:

*Heer, omdat wij U niet herkenden in de minsten onder ons:
Heer, ontferm U over ons.*

In deze litanieteksten wordt de bede om ontferming verbonden met het falen van de gemeenschap. Omdat wij iets niet hebben gedaan, vragen we om ontferming. Omdat ons doen en laten, onze woorden en gedachten geen weerspiegeling waren van onze roeping tot heiligheid, vertrouwen wij ons toe aan Gods genade.

Een echte belijdenis wordt dit niet. De deelnemers spreken niet in de eerste persoon enkelvoud om tegenover God en de gemeenschap te erkennen dat ze gezondigd hebben. De voorbidder noemt het falen als reden voor de vraag om ontferming.

Deze schuldlitanie waarin een algemeen falen wordt genoemd is in onze contreien zeer populair. Vaak evolueert ze zelfs in de richting van een echte belijdenis. Daarin schuilen echter enkele gevaren. We moeten opletten dat we geen openbare biecht in de mond leggen van een lector. Bijvoorbeeld: "Ik ben soms niet vriendelijk tegenover mijn buur." De bedes kunnen de neiging hebben moraliserend te gaan klinken: "Omdat wij moeder niet helpen bij de afwas, ontferm U over ons." Of erger nog, ze kunnen een manier zijn om een statement te maken: "Omdat wij via overheidshulp corrupte regimes in stand houden, ontferm U over ons."

Hoewel een zekere erkenning van menselijk tekort dus wel aanwezig kan zijn in de schuldlitanie, blijft de nadruk liggen op het gezamenlijke bidden om ontferming als manier om menselijke zondigheid tegenover Goddelijke heiligheid te plaatsen. Het geheel moet passen in het opzet zoals het verwoord is door de voorganger: 'belijden wij onze zonden, bekeren wij ons tot God om de heilige Eucharistie goed te kunnen vieren.'

4. Besprenkeling met wijwater

In elke zondagsdienst - dat wil zeggen ook op zaterdagavond - is er nog een totaal andere vorm mogelijk om in de juiste gesteldheid te komen om de Eucharistie goed te kunnen vieren. De besprenkeling met wijwater is een ritus die is opgenomen in het aanhangsel van het zondagsmissaal. Deze ritus verloopt als volgt:

De voorganger neemt plaats bij het watervat en nodigt de gelovigen uit tot gebed. De voorbeeldtekst in ons missaal luidt:

*Dierbare broeders en zusters,
laten wij deemoedig bidden tot de Heer onze God,
dat Hij dit water, dat Hij geschapen heeft, wil zegenen
en er ons mee besprenkelt tot gedachtenis aan ons doopsel.
Moge Hij ons bijstaan
opdat wij trouw blijven aan de Geest die wij ontvangen hebben.*

Na een kort stilte vervolgt de voorganger bijvoorbeeld als volgt:

*Heer, almachtige God,
verhoor genadig het gebed van uw volk.
en nu wij het wonder van de schepping gedenken,
en onze verlossing die nog groter wonder is,
vragen wij:
zegen dit water,
onmisbaar in uw schepping
om vruchtbaarheid te geven aan het land,
om lijf en leden te verkwikken.
Gij hebt het water geschapen
en in dienst gesteld van uw barmhartigheid,
want door het water van de zee
hebt Gij uw volk gered uit de slavernij,
en door het water uit de rots
hebt Gij zijn dorst gelaafd in de woestijn.
Het water was het teken
waarmee de profeten het nieuw verbond hebben aangekondigd
dat Gij met ons zijt aangegaan.
Geheiligd door Christus' doop in de Jordaan,
hebt Gij het water tot sacrament verheven
waardoor de zondige mensheid wordt herboren
en in eer hersteld.
Laat dit water ons herinneren aan het doopsel
dat wij eens ontvangen hebben,
en doe ons delen in de vreugde
van allen die op Pasen zijn gedoopt.
Door Christus onze Heer,
Amen.*

Daarna besprenkelt de priester alle aanwezigen terwijl hij door het kerkgebouw loopt. Ondertussen wordt gezongen.

Na de zang sluit de voorganger het gebeuren af met de volgende woorden:

De almachtige God zuivere ons van zonden,

*en make ons waardig,
door de viering van deze eucharistie,
eenmaal deelgenoten te worden
aan het gastmaal van zijn koninkrijk.*

Deze ritus heeft twee belangrijke voordelen. Ten eerste werkt hij zintuiglijk. Niet alleen de taal wordt aangewend maar het water raakt de deelnemers lichamelijk. Ten tweede is de verwijzing naar het doopsel een sterk element. Het doopsel is immers de symbolische overgang die de mens maakt van zondig bestaan naar opname in de heiligheid.

Liederen in Zingt Jubilate bij dit onderdeel:

25d

1a tot 1h

31 tot 45

52 tot 57

134; 234; 329; 449; 778

50; 320; 606; 607; 609; 610